

Час теперішній

Ярослав Поліщук

УДК 821.161.2

ЕФЕКТ ЄВРОМАЙДАНУ І ЛІТЕРАТУРА

У статті розглянуто Євромайдан як подію в трьох її проекціях – суспільну, медійну та літературну. Майдан став безумовною подією в сучасній Україні, але його резонанс відчутний також у ширших контекстах – пострадянського простору, Східної Європи, Європи і світу в цілому. Кожен з аналізованих аспектів оприявнює реальні чи прогнозовані зміни в суспільному житті. Медійний образ Майдану великою мірою забезпечив успіх Революції гідності. Численні літературно-мистецькі проекти 2014–2015 років підтверджують високий креативний потенціал Євромайдану. Активна участь у цих процесах письменників – А. Куркова, О. Забужко, Ю. Андруховича, С. Жадана та ін. – засвідчує етапність події та незворотність постреволюційної трансформації українського суспільства.

Ключові слова: Євромайдан, суспільна подія, мас-медіа, інформація, контент, література, мистецтво, культура, герой.

Yaroslav Polishchuk. The effect of Euromaidan and literature

The article examines Euromaidan as a cultural event in its three manifestations: in social life, media and literature. The Revolution of Honor became a significant event not only in Ukraine but also in postsovietical space of Eastern Europe, the whole Europe and all over the world. Each of the analyzed aspects exemplifies real or projected changes in social life. The success of the Revolution to a large degree was possible due to media image of Maidan. A lot of literature and art projects which were organized in 2014–2015 confirm high creative potential of Euromaidan. Participation of such well-known writers as A. Kurkov, O. Zabuzhko, Y. Andrukhovych, S. Zhadan and others in these actions certifies the irreversibility of post-revolutionary transformation of Ukrainian society.

Key words: Euromaidan, social event, mass-media, information, content, literature, art, culture, hero.

У сучасному світі, який зазнає дуже сильного тиску глобалізаційних процесів, кожне значне суспільне явище має численні віддзеркалення – у сфері культури загалом і в мас-медіа зокрема. Адже сутність глобалізації виражається багатозначно, вона охоплює різні вектори економічної, політичної та культурної інтеграції. Зазвичай цей процес уявляють спрощено, наголошуючи лише на зовнішньому тискові глобалізації. Справді, цей тиск дедалі відчутніший. Однак глобалізаційні тенденції виражають також шлях від конкретного до загального, від окремого локального факту до його поширення у світі та тієї зворотної реакції, яку це викликає. Також вони виявляються в ущільненні інформаційного поля, у наростаючій взаємопов'язаності різних суспільно-культурних подій, що водночас забезпечує сучасній ситуації особливий статус – як мінливості, динамічності, гібридності, так і неунікних труднощів, пов'язаних із науково-критичною рефлексією цієї ситуації.

Будь-яка значуща подія сучасного світу зазнає багатьох різноманітних відображень та відгуків. Якщо раніше її фіксація підлягала жорсткій регламентації влади, то тепер, у час інформаційної відкритості і плюралізму, дуже непросто прогнозувати, який відгук здобуде конкретний факт у суспільній свідомості. Множинність форм та засобів репрезентації в суспільному просторі створюють не тільки певну дезорієнтацію, а й становлять поважний виклик, що породжує потребу по-новому осмислити значення події.

Подія також спонукає до переосмислення географічного локусу. Сам факт, що вона відбувається в певному місці і привертає загальну увагу, викликає ревізію географічних уявлень у нашій свідомості. Локальне дуже істотно впливає на розуміння глобального – від особливостей ландшафту, клімату, оточення, подорожніх вражень аж до смаку кави, чаю чи пива. Адже сьогодні у світі формується нова стратегія культурного простору, в якій ці конкретні чинники, безумовно, впливові, а то й визначальні. Саме подія наочно переконує нас у змінності географічних уявлень, що здаються сталими та непорушними, у близькості певних ідей і мотивацій, які, на перший погляд, можуть здатися дуже далекими й незрозумілими.

Із позицій традиційної історіографії події надавалося певне значення з огляду на те, як саме вона вмонтовується в загальне тло свого часу, у причинно-наслідкових зв'язках та зумовленостях. Однак така операція була можливою лише за умови значної часової відстані, яка нібито й дає підстави відокремлювати важливе від неістотного та випадкового. Поширення історичних студій на сучасну добу знівелювало подібні критерії. Цей процес засвідчив ще в 1970-х роках французький історик П'єр Нора, котрий зауважив: "Хоч теперішнє під тиранією події було позбавлене права на існування в історії, було зрозуміло, що історія будуватиметься на фундаменті події" [20, 23]. Учений також порушив проблему багатозначності події, осучаснивши це поняття в добу масових медіа та постмодернізму.

Отже, сучасна подія несе в собі певну феноменальність. Справа в тому, що вона – через обставини – не може лягати в річище інших подій, з якими годилося би порівнювати. Так само не випадає ідентифікувати сучасну подію у причинно-наслідкових координатах, якими володіє історична наука. Коротко кажучи, не існує вироблених критеріїв для її оцінки. Виходить, сучасна подія оцінює себе саму, проектуючи на довільні контексти. Вона стає викликом для кожного, хто наважиться таку подію інтерпретувати, зосібна для тих, хто робитиме це вперше, не маючи змоги опертися на оцінки інших. У цьому винятковість сучасної події, адже вона сама задає формат, в якому її пізніше оцінюють. Вона сама себе відображає й інтерпретує, нерідко вдаючись до послуг тих, хто не сторонній свідок чи байдужий обсерватор, а безпосередній учасник події, тобто, окрім раціональної оцінки, проектує також своє емоційне ставлення (байдуже, свідомо чи несвідомо це робить).

В осмисленні події неухильно взаємодіють раціональний та емоційний чинники, до того ж другий виявляється навіть важливішим: спершу забезпечуючи своєрідну "додану вартість" події, він згодом переходить в інший вимір, фактично витворюючи символічне значення пережитого факту. Емоційне сприйняття адаптує подію, розмиває її межі й позбавляє винятковості, ставлячи в чергу інших справ, надаючи їй гуманістичного виміру. "За природою подія належить до окресленої категорії історичного розуму: подія політична або соціальна, літературна або наукова, локальна чи національна, її місце вписане в рубрики газет. Але всередині добре визначеної категорії подія відрізняється важливістю, новизною повідомлення, тим менш балакучого, чим менш банального. <...> Не те, щоб відмінність між дрібною пригодою та подією зникає; щодо будь-якої події в модерному розумінні слова, уявне має бажане прищепити щось від дрібної пригоди: її драму, магію, загадку, незвичність, поетичність, трагікомізм, здатність компенсувати й ідентифікувати відчуття фатальності, яке її проймає, розкіш і безкоштовність. <...> Подія – дивовижне демократичних суспільств" [20, 28].

Сучасна подія зазвичай постає також у багатовекторних проекціях, які визначають її вплив на свідомість громадян. Зокрема, та, про яку йтиметься

в цій статті, викликала потужне зміщення стереотипних уявлень про функцію події в суспільному житті. Адже вона сколихнула розмаїті верстви суспільства й викликала реакцію в різних сферах суспільного життя. Цю подію можна розглядати у площині політичного, соціального, культурного, медійного, релігійного тощо дискурсів: у кожному вона мала безумовний резонанс та істотну реакцію. Тому надалі спробуємо сформулювати кілька значень поняття, а також заакцентувати на їхній взаємопов'язаності та взаємозалежності, що стали неодмінними умовами успіху цієї події.

Суспільно-політичний аспект. Євромайдан, або українська Революція гідності, що відбулася в листопаді 2013 – лютому 2014 року (залишимо тут без коментарів її незавершений характер, що заслуговує на окрему дискусію), став знаменною подією не лише в сучасній Україні, а й у ширших координатах сучасного світу. Ця подія вписана в глобальну культуру нашого часу численними ресурсами, але головне, вона стала глобальною через поширення інформації у медійному середовищі. Сьогодні Майдан – це іміджевий ідентифікатор нашої країни у світі.

Якщо говорити про контексти актуалізації Євромайдану, то слід виокремити принаймні кілька ареалів впливу. По-перше, це Євразія, себто пострадянський простір, репрезентований країнами СНД (головно Росією!): на цьому тлі увиразнюється стратегічна важливість події, її неперехідна якість. У посткомуністичних країнах, колишніх республіках Радянського Союзу, уже від 1990-х років точиться напружений процес (із чергуванням прогресивних та регресивно-консервативних тенденцій) пошуку виходу із загумінкового стану і приреченості та невизнання у світі. Цей процес містить безумовний елемент конкуренції, загострений тим, що ці країни стартували після розпаду СРСР із приблизно ідентичних позицій.

По-друге, Євромайдан викликає найбільш жваву реакцію у Східній Європі, осередку посткомуністичного світу, що переживав аналогічні процеси декомунізації та лібералізації наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть. Попри впізнаваність актуальної події, тут виникає й чимало розбіжностей – з огляду на геополітичні чинники, а також на час події, що передбачає якнайширше залучення громадськості до обговорення ситуації через медіа.

По-третє, ідеться про Європу як інтегрований багатьма сучасними зв'язками континент, передусім Євросоюз, котрому делеговано багато повноважень окремих держав. Останні події в Україні наочно переконують у нерозривності континенту, у тому, що українські проблеми не можна сприймати ізольовано від інших. Єдність Європи сприймають не тільки як риторичну фігуру, вона наповнюється живим змістом і стає гарячим викликом, на який треба знайти адекватну відповідь. Про це переконливо говорив відомий французький філософ і письменник Анрі-Леві Бернар, виступаючи на київському Майдані в лютому 2014 року: "Ви даєте плоть європейському проекту. Ви повертаєте йому сутність і програму. Ви надаєте не тільки чистіший, а й точніший і багатіший смисл слову й ідеї Європи" [2].

Більше того, як слушно наголосував Бернар, український Євромайдан чітко визначив пріоритети інтеграції нашого суспільства. Це вкотре варто повторювати, оскільки наші політики люблять спекулювати на гаслі європейськості, заявляючи, що географічно й культурно Україна уже є органічною частиною континенту. Однак ХХ та ХХІ століття показало різні лики Європи – як світлі, досконалі, привабливі, так і темні, демонічні, трагічні. Майдан – це орієнтація передусім не на багатих сусідів та їхні стандарти життя. Це свідчення солідарності у відстоюванні наріжних цінностей. Саме такий акцент дає підстави якнайтісніше асоціювати цю подію з новітньою європейською історією, і так само – із сучасними (загалом, досить-таки

суперечливими й непослідовними, широко кажучи) ідеями європейського простору. На тлі певної розгубленості інтелектуального та культурного середовища, стомленого від власної рефлексії, Україна виглядає як черговий шанс до відновлення морально-етичних засад європейської спільноти. Саме так стверджував Анрі-Леві Бернар: “Ваша мрія – це Європа. Не Європа фінансистів, а Європа цінностей. Не бюрократична, а духовна Європа. Не та Європа, що втомилася від самої себе й сумнівається у власному призначенні, а жива, вируюча, героїчна Європа. Через те європейець, який потрапляє сюди з охопленої сумнівами Європи, що не уявляє, хто вона така і куди їй іти, відчуває, здавалося б, забуті почуття, коли бачить тут оцей вогонь. Ви показуєте нам, яким дивом може бути Європа, якщо розвіяти те, що німецький філософ і ворог нацизму Едмунд Гуссерль назвав “прахом великої втоми” [2; 3].

По-четверте, Євромайдан став подією у планетарному масштабі, про що переконливо свідчать численні відгуки з боку США, Канади, Австралії та інших країн світу. Усі зі згаданих контекстів Євромайдану тісно переплітаються в осмисленні сучасної України в гуманітарному просторі – країни, в якій відбуваються кардинальні зміни, що тісно пов’язані з рештою світу і – сьогодні це вже ні в кого не викликає сумніву – безпосередньо вплинуть на майбутнє Європи та людства в цілому.

Справді, революція відкрила шлях до радикальних реформ в українському суспільстві. Проте вона також по-новому відкрила нашу країну для зовнішнього сприйняття. Виняткова увага світу, суб’єктність у вищих політичних планах та домовленостях, а також постійна присутність України в інформаційному просторі планети, особливо на тлі майже повного ігнорування країни у світових медіа раніше, у період 2010 – 2013-х років, – це безумовні докази глобального ефекту, який був здійснений Євромайданом. Адже глобалізація, за британським соціологом Е. Гідденсом – це “інтенсифікація поширених на весь світ соціальних відносин, які пов’язують відділені місця так, що локальні події формуються подіями, що відбуваються за багато миль від них, і навпаки” [26, 64].

Саме так трапилося з Євромайданом: опинившись на певний час у центрі європейського та світового інформаційного поля, він зумовив неймовірно швидке й активне поширення знання про Україну. До того ж не тільки знання про політичні проблеми, а й також про соціальну, ментальну, демографічну, релігійну, культурну ситуації. У цьому виявилася феноменальність новітньої української революції. Її немає з чим порівнювати не тільки у близькій, а й у віддаленій перспективі. Порівняння з Помаранчевою революцією 2004 року, яке найчастіше звучить у пресі, становить тільки віддалену аналогію. Адже тоді йшлося про фальсифікацію виборів президента і відновлення справедливості, однак революційні процеси не охопили суспільство настільки глибоко й всебічно, як тепер [24; 18].

Після 2014 року в Україні особливо виразно виникає потреба системних змін на різних рівнях суспільного життя, тобто не лише в політиці, хоч би якими політизованими видавалися зараз суспільні настрої. І наслідки революції – це не лише поступова деконструкція режиму В. Януковича, блокування перспективи абсолютної влади, яка вже видавалася досяжною цьому режимові. Окрім великої протестної сили, що стала критичною точкою для старої влади, Євромайдан забезпечив відкриту перспективу розвитку України.

Підсумовуючи цю подію суспільного життя, аналітики наголошують на етапності Революції гідності: вона поклала край певному періодові історичного розвитку України, що тривав від заснування держави до останніх років (1991–2013), а ті зміни, які запровадила, видаються незворотними навіть попри

їхню незавершеність та суперечливий характер. Завершився перехідний, постколоніальний і посткомуністичний етап розвитку, що характеризувався непослідовністю, стагнацією та гібридністю форм суспільної свідомості. Разом із тим окреслилась нова перспектива розвитку, заснована на демократичних цінностях, верховенстві права, відкритості суспільства. Відомий львівський історик Ярослав Грицак акцентує саме на ціннісних змінах, що відбуваються на наших очах. У центрі актуальних подій, на його думку, “лежить боротьба не за мову чи за інші ознаки ідентичності, а за *цінності* відкритого суспільства. Українці називають їх, справедливо чи ні, європейськими цінностями. І готові жертвувати заради них багато чим, навіть своїм здоров'ям і життям” [4, 23]. Як бачимо, думка українського експерта збігається з позицією французького філософа А.-Л. Бернара [3].

Євромайдан як суспільна подія забезпечив перехід до нового стандарту життя, який поки що лише частково реалізований у дійсності. Як вважає філософ Тарас Лютій, “основним результатом стала не лише неможливість виникнення всепереможної влади, а, передусім, здатність запровадити публічну самоврядність і невідворотність права бути людиною” [16, 41]. Такий креативний потенціал засвідчив силу Євромайдану, що не обмежилася громадянським конфліктом зими 2013–2014 років, а проектується на сучасне і майбутнє. Тому-то Майдан не вичерпав себе. Навіть навпаки, в умовах воєнного конфлікту на Сході та мобілізації суспільних сил він народжує нові й нові ініціативи, що перетворюються в широкий, організований рух громадянського суспільства.

Сутність актуальної ситуації можна виявити також крізь призму кризи суспільних вартостей. Система вироблених історичним досвідом нашого континенту цінностей, що ґрунтуються передусім на християнській етиці, була відразу однозначно задекларована учасниками революції. Про це свідчить і широко вживана назва – Євромайдан. Однак прагнення сучасних українців до Європи не може обмежитися лише їхньою доброю волею, воно потребує мобілізації суспільства й системної роботи щодо утвердження нових цінностей, впровадження їх у життя й перетворення в норму соціальних відносин.

Водночас події зими 2013–2014-го років дискредитували систему цінностей, яку умовно можна окреслити як сучасне євразійство [22; 7; 13]. Вироблена ще в 1990-х роках, сьогодні вона стала потужним чинником не тільки геополітичного впливу, а й тиску сусідньої держави. Конкретніше кажучи, сучасна євразійська доктрина виступає підсумком радянсько-комуністичного досвіду й модифікацією традиційного євразійства в ідею російського світу (“русского мира”). Поступове наростання конфронтації поміж Україною та Росією в цій ідеологічній площині зовсім не випадкове. Воно відображає антагоністичні засади акцептованих у суспільстві вартостей: у той час, як більшість росіян традиційно ставлять на перше місце цінності виживання, більшість українців обирають цінності самовираження [4, 17].

Конфлікт двох ціннісних парадигм виявився дуже гострим, драматичним і, на жаль, кривавим. Він добре екстраполюється на політичні події після Майдану. Тобто він виявив межу протистояння щодо анексії Росією Кримської автономної республіки, а пізніше так само розділив обабіч барикад населення Донбасу, частина якого відстоює євразійський вибір і прагне повернення в символічний СРСР. Неважко спрогнозувати тривалу перспективу цього ціннісного конфлікту. Оскільки він має принциповий характер, жодна зі сторін не схильна йти на компроміси. Отже, протистояння буде тривати й загострюватись у найближчі роки, і в цьому сенсі російсько-українська політична криза неунікненна. Щоправда, її можна розглядати і як складову частину ширшої геополітичної кризи сучасної Росії – у протиставленні США, об'єднаній Європі та світові загалом.

Найчастіше ціннісну кризу екстраполюють на покоління й показують як кризу трансформації суспільного ладу. Вочевидь, у цьому є зерно істини. Проте не все визначається поколіннєвим принципом. Так, серед прихильників Євромайдану були не лише молоді люди, покоління Незалежності, що, будучи вільним від стереотипів та страхів минулого, ініціювало суспільні зміни [4, 20]. Його провідною організованою силою стала середня генерація. Серед учасників протестів було й чимало представників старшого покоління, які обстоювали моральні цінності демократії та людини.

Так само й географічний чинник поділу у протистоянні не універсальний. Адже не можна трактувати конфлікт цінностей як боротьбу Заходу і Сходу України, хоча саме таку версію подій узяла на озброєння російська пропаганда, маніпулюючи очевидними фактами. Це принаймні надмірне спрощення ситуації. Не становить ключ до розуміння сутності актуальних процесів розрізнення за мовною (російська / українська) чи релігійною (православні / греко-католики або протестанти) ознакою. Звісно, кожен із цих факторів має певне значення, але слід уникати їхньої абсолютизації.

Наяву сьогодні відкритий характер Майдану як політичної події. Ця подія спровокувала тектонічні зміни в суспільному житті, однак процес їх реалізації тільки розпочався і триває не без ускладнень та суперечностей у наступні після Євромайдану роки.

Євромайдан у медіа. Фактично від самого початку Євромайдан завдячує масовим медіа, без яких він просто не зміг би відбутися. Це, з одного боку, цілком зрозуміло, оскільки подія відбувалася в межах сучасної епохи, за умов якої диктатура масової інформації стала закономірністю. З другого боку, це дещо парадоксально. Адже попередня влада доклала чимало зусиль, щоб мобілізувати мас-медіа й поставити собі на службу. Отже, вона мала певний ресурс стабільності, навчившись, за сучасними інформаційними технологіями, моделювати події у вигідному для себе форматі.

“Модерність виробляє подію, – зауважує П’єр Нора, – на відміну від традиційних суспільств, що радше були схильні до зменшення їхньої кількості. Подією сільського світу були релігійні відправи, кліматичні катаклізми або демографічні переміни; не-історія. Але наявна влада, встановлені релігії прагнули скасувати новизну, зменшити її руйнівний вплив, перетравити за допомогою ритуалу. Всі стабільні суспільства намагаються утриматися через систему новин, кінцева мета яких – заперечити подію, позаяк подія, власне, є розрив, що підриває рівновагу, на якій вони ґрунтуються. Як істина – подія завжди революційна, піщинка в механізмі, непередбачений випадок, що підриває і захоплює зненацька. Немає щасливих подій, завжди одні катастрофи. Але є два способи, щоб закласти нове: або запобігти йому системою інформації без інформації, або ж долучити його до інформаційної системи” [20, 31].

Саме в цьому аспекті і стався радикальний розрив, бо технологія виявилася неспроможною втриматися у світі багатоканальної інформації, а брехня, тиражована в підконтрольних владі ЗМІ, дуже швидко була ідентифікована й засуджена свідомими громадянами. Нагадаємо, що протест почався із заклику журналістів у соціальних мережах (Мустафа Найєм). Кожна публічна акція не просто супроводжувалася висвітленням у засобах масової інформації, а й викликала потребу поточного аналізу ситуації та посутньої дискусії на ці теми. Інформаційний ресурс Євромайдану з плином часу виявився настільки активним, різноманітним та динамічним, що заповнив усю інформаційну сферу країни, витіснивши з неї інші важливі події. Отже, завдяки журналістам (як професійним, так і аматорам, про що буде далі) Євромайдан швидко набув значення події, що стала предметом обговорення всього суспільства й уже тепер претендує на статус історичної – такої, що стала актом неспинного історичного руху до звільнення й емансипації народів у сучасному світі.

Період Майдану зумовив своєрідний інформаційний прорив у нашому публічному просторі. Адже тривалий час проблема європейського вибору України, європейської орієнтації суспільного розвитку та культури перебувала на маргінесі суспільної думки, штучно витіснена попередньою владою. Проте її активно обговорювано серед населення, зокрема в молодіжному середовищі, серед студентів, які й стали рушійною силою революції. Нарешті восени 2013 року тема європейського вибору була домінантною темою, що обговорювалася на всіх рівнях суспільства. Почалося з офіційного приводу, яким стало непідписання президентом В. Януковичем Угоди про партнерство з Євросоюзом під час саміту у Вільнюсі. Точніше кажучи, величезний розголос викликав не так сам акт непідписання угоди, як його умови та обставини – інтригування української влади, що намагалася одночасно догодити і європейським дипломатам, і крємлівським партнерам, цинічно виторговуючи більші вигоди для власних корупційних інтересів. Підкилимна політика, непрозорість прийняття рішень, приховування правди від громадян – ці обставини обурили українське суспільство, яке прагнуло широкої поінформованості та свідомого вибору власного шляху розвитку у XXI ст.

Особливість медіа-підтримки Майдану в тому, що вона формувалася спонтанно, з цим пов'язані як її переваги, так і прорахунки. Передумовою цього процесу було те, що владі ще не цілком вдалося узурпувати ринок мас-медіа. Хоча говорити про свободу слова від часу приходу до влади В. Януковича в 2010 р. до осені 2013 р. ми не мали особливих підстав, проте наявність відмінностей у трактуванні подій різними телеканалами, радіостанціями та пресовими службами не доводиться ставити під сумнів. Вони на початку революції забезпечили бодай скромну підтримку протестних настроїв, що пізніше зростали зі швидкістю снігової лавини. Найбільшою ж оазою свободи слова став Інтернет, який забезпечував альтернативною до провладної інформацією й дуже швидко набув авторитету в очах українського суспільства. У революції 2013–2014 рр. найактивніше виявили себе соціальні мережі: саме завдяки їм громадянське суспільство змогло виробити ефективні механізми протидії сповзанню країни до диктаторського режиму.

У ході революційного зриву 2013–2014 рр. відбувалося стрімке зростання суспільного запиту на адекватну й оперативну інформацію. Це спонукало до швидких змін на телебаченні – не тільки звільнення від цензури (що, не можна применшувати, було нелегкою справою), а й наповнення контенту. Відомо ж, що “закон видовища – найбільш тоталітарний у вільному світі” [20, 30]. Телебачення давало ілюзію причетності для мільйонів громадян, які не могли (з різних – чи то суб'єктивних, чи то об'єктивних причин) брати участь у подіях на столичному Майдані. Окрім того, воно своєрідно “приватизувало” саму подію, переносючи її у простір індивідуальної рефлексії, що неймовірно важливо в умовах переломної ситуації, якої ми зазнали в цей період. Перегляди телевізійних новин входили в безпосередній зв'язок із родинними розмовами на кухні, телефонними суперечками чи дискусіями в різних локальних спільнотах. Отже, вони готували громадську думку до сприйняття революції як важливої та доленосної події.

Героями Революції гідності можна з повним правом назвати журналістів. Виявилось, що елементарне виконання професійних обов'язків вимагає від них неабиякої волі, а також особистої відваги. Адже події незабаром набули загрозливого характеру, а перебування журналістів серед протестувальників влада трактувала як співучасть і нерідко застосовувала ті самі засоби залякування та репресій, що й до майданівців. Зрештою, під час сутичок журналісти так само наражались на небезпеку й нерідко ризикували здоров'ям: відомі непоодинокі факти ушкоджень та поранень серед них. Переважно, вони вперше набували подібного досвіду, коли професійна діяльність була безпосередньо

пов'язана з ризиком як робота в гарячих точках міжнародних конфліктів, адже в незалежній Україні досі не було настільки масштабних масових протистоянь і сутичок.

Та, крім професійних журналістів, найактивнішу роботу з інформування розгорнули численні аматори – блогери, активісти, волонтери. Саме завдяки їхнім зусиллям на сьогодні маємо тисячі відео- та фотодокументів, що у своїй множинності складають живу хроніку Євромайдану. Ці матеріали переважно були викладені для публічного огляду. Проте частина з них усе-таки залишається у приватному вжитку. Хай там як, але повну й вичерпну хроніку Майдану зараз годі відтворити, це мала би бути колосальна робота щодо збирання та каталогізування різних приватних фото-, відео- та інших документів, які збереглися у приватному користуванні.

На сьогодні вже є успішні спроби систематизувати такий матеріал, переважно в публіцистичному жанрі. Окремі автори, відчуваючи неабиякий інтерес суспільства до Євромайдану, поспішили укласти книги репортажів, розслідувань, інтерв'ю, що повертають нас до тривожних і героїчних днів та ночей 2013–2014 років. Ціла низка таких проектів з'явилася останнім часом [8; 9; 10; 14; 17; 25]. Їхня поява та популярність переконливо засвідчує, що Майдан як подія не втратив актуальності в очах українського суспільства, що інтерес до пізнання цієї події в усій її складності лише наростає.

Назвемо кілька найбільш помітних праць. Це недавно презентована книжка Соні Кошкіної “Майдан. Нерозказана історія” [11]. Авторка прагнула показати різні сторони конфлікту. Їй слушно закидають, що надмірну увагу приділила представникам влади: крім нарисів, тут уміщено низку їхніх інтерв'ю, явно нещирих, із замовчаними чи фальшованими фактами, які назагал потребували би докладного фахового коментування, що відсутнє у книжці. Та, незважаючи на це, журналістка охопила величезний масив інформації й запропонувала читачеві розібратися у складних, часто суперечливих і неоднозначних подіях – не лише тих, що були явні, а й тих, які досі лишаються прихованими від громадськості. Це, мабуть, і викликає неослабний інтерес до цієї книжки.

Книжка Наталі Гук “Євромайдан [Звичайні герої]” [6] також презентує публіцистику. Цього разу авторка обрала інший ключ – не хронологію чи географію Майдану, як більшість її колег. Кожен із нарисів книжки оповідає про окремого героя, до того ж це не виняткові, а звичайні люди, які зовсім не “програмували” себе на якісь героїчні вчинки, однак стали учасниками спротиву й відзначились винятково відповідальною поведінкою у критичних обставинах. Звідси й прихований пафос книжки про “звичайних героїв”. Схоже за характером колективне видання, укладене журналістами газети “День” за загальною редакцією Лариси Івшиної, “Люди Майдану” (2014). Воно пропонує пізнання знакової суспільної події крізь призму окремих людських історій, і цим самим наближує її до розуміння пересічним читачем [15].

Окремо слід згадати про книжки, в яких публіцистика межує з автодокументальними жанрами – щоденником, блогом, спогадом, рефлексією, есеєм. Не випадково автори або упорядники таких видань професійні письменники – Андрій Курков, Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Сергій Жадан, Тарас Прохасько та інші [10; 12; 14]. Докладніше скажемо про них далі – як про внесок літераторів у тему Євромайдану. Однак наголосимо на гібридності подібних жанрів, які складаються на межі різних дискурсів – художнього, публіцистичного, документального.

Унікальним медіа-проектom стала хроніка революційних подій, яку зафіксували та змонтували журналісти телеканалу “1+1”, зокрема телевізійної

служби новин цього ЗМІ. Проект існує у вигляді інтернет-ресурсу¹. Однак нещодавно він дістав також форму книжки-альбому, в якій докладно показано перебіг революції упродовж дев'яноста чотирьох днів і ночей героїчного спротиву. Звідси і назва проекту "94 дні. Євромайдан очима ТСН" [8]. Із наявних на сьогодні відкритих ресурсів цей найповніший. До того ж цінність ресурсу в тому, що він створювався професійними журналістами й задовольняє певні стандарти якості, які нерідко відсутні в аматорських роботах.

Євромайдан мобілізував українську журналістику, мотивував до уважної, ретельної й динамічної роботи, що мала би відповідати стрімкій динаміці Революції гідності. На хвилі революції з'явилися нові журналістські проекти, альтернативні та перспективні. Таким стало "Громадське телебачення" (www.hromadske.tv). Це добра інформаційна альтернатива як до неефективного державного мовлення, так і до комерційного, що переважно перебуває під впливом великого бізнесу та українських олігархів. Прикметно, що, незважаючи на труднощі з фінансуванням та інші організаційні проблеми, новий контент досить динамічно розвивається, а також здобуває увагу українського глядача.

В оглянутих вище продуктах присутні визначальні тенденції, які водночас і обнадіюють, і викликають певні застереження. Це, наприклад, виявляється в лібералізації інформаційного продукту: журналісти дедалі менше залучають у риториці загальних назв (народ, суспільство тощо), натомість частіше апелюють до конкретних людських історій та поодиноких випадків, які тим самим підносяться в ранг загальної новини. Ціла низка таких історій прикрасила щойно видані публіцистичні книжки про Майдан. Водночас у цьому існує певна небезпека: загальна істина втрачається через її властиву атомізацію, розщеплення на дрібні ситуації, які – досить часто це трапляється – баналізують сам предмет оповіді. За таких умов висока громадянська подія, якою став Майдан, зазнає пониження, оскільки мотивація конкретних її учасників може бути різна, зокрема цілком прагматична чи нейтральна. Це веде до дегероїзації Майдану, тобто відображає тенденцію, протилежну до вже цілком виразно наявного в медіа культурі цієї події як знакової в новітній історії України.

Мабуть, сучасним українським медіа дуже бракує ігрового ракурсу в зображенні суспільної події, а саме це може бути найбільш затребуване й актуальне. Важливо не тільки зберегти видовищність самої події, в якій є безпосередні елементи шоу, а й зуміти подати її з театральною майстерністю, не дистанціюючись від безпосередності та щирості враження. "Хіба театральність, властива стільком сучасним подіям, сама не може не бути публічною, чи, навпаки, пряма трансляція надає їм такого виміру? Так чи так, демократія події та видовищність розвивалися одним кроком. <...> Властивість модерної події – відразу розгортатись на публічній сцені, ніколи не бути без репортера-глядача, ні без глядача-репортера, розглядатись під час свого перебігу. Такий "вуаеризм" надає хроніці поточних подій особливої специфічності порівняно з історією та вже історичного аромату. Звідси відчуття гри реальнішої за саму реальність, драматичної розваги, свята, яке суспільство влаштовує саме собі за допомогою великої події" [20, 29]. Такого розуміння гри поки що замало в живих українських медіа, зокрема на телебаченні. Однак існує й позитивний досвід, вартий розвитку.

Можна сперечатися про те, наскільки наявна медійна пропозиція відповідає очікуванням суспільства. У ній багато суб'єктивного, невинувато вузького та загумінкового. Провінційний дух української журналістики усе-таки

¹ 94 дні. Євромайдан очима ТСН. Ел. ресурс: <http://euromaidan.tsn.ua/>.

дається взнаки. Водночас дуже бракує серйозної аналітики й аналітичної відстороненості. Однак слід сподіватися, що ці якості з'являться в нових медіа-продуктах, що зараз задумуються чи вже виконуються. Вони, безумовно, на часі.

Подія літератури. Письменники і Майдан – тема доволі широка й багатогранна. Відомо, що й у час попередньої, Помаранчевої, революції письменники були серед активістів, а також першими спробували описати подію та її відрефлектувати (О. Забужко, М. Слабошпицький, Д. Яневський, М. Симчич та ін.). Щоправда, тоді заангажованість літераторів була все-таки меншою та й, мабуть, суспільні очікування від них скромнішими. Тому революція 2004 року знайшла адекватніше відображення в маскультурі, зокрема в популярній музиці, яка невпинно лунала з Майдану й була тиражована через радіостанції та диски.

Проте Євромайдан повернув суспільну довіру до літератури, яка, здавалося, була вже безнадійно втраченою. Голос письменника знову став найвищою мірою затребуваний, що й викликало шквал різного роду виступів – усних (на Майдані діяв лекторій, проводилися літературні читання), друкованих (головно, у пресі, але поширюваних також у вигляді листівок), медійних (тиражованих через різноманітні ресурси Мережі). Важливо наголосити, що Євромайдан повернув в Україну культ слова. Найбільш вартісні та затребувані тексти незрідка поширювалися як анонімні: про авторство не конче дбали, бо важив сам твір як вираження актуальних почуттів та переживань. І вже згодом з'ясовували, хто ж насправді автор того чи того тексту. Так, приміром, сталося з антологією “Небесна сотня” (2014), що її підготувало до друку чернівецьке видавництво “Букрек” [19]. Той факт, що окремі поетичні твори з цієї антології були опубліковані як анонімні або ж із помилковим авторством, викликав публічний скандал та спонукав видавництво до вибачення. Але це не заперечує добрих інтенцій видавців, які хотіли зібрати популярну поезію Майдану в одному томі, а для цього користалися з різних джерел, через те й не могли достеменно встановити авторство окремих віршів. Революційну поезію презентує також книжка карпатського видавництва “Дискурсус”, що названа “Євромайдан. Лірична хроніка” [9]. Ця лірика цікава тим, що була творена на злобу дня й дає змогу зануритись в емоційну стихію Майдану. Недаремно вона апелює, головно, до типових емоцій та переживань майданівців – гордості, віри, солідарності, страху, болю.

Те ж таки молоде видавництво “Дискурсус” (до речі, визначальне явище – публікація літератури про Майдан новими, молодими видавництвами, які добре відчують мейнстрім читацького інтересу) запропонувало том революційної публіцистики “Євромайдан: хроніка відчуттів” [10]. Книжка цікава тим, що містить погляд на подію кількох авторів, кожен з яких уже відомий читачеві та володіє власним стилем і характером. Це Тарас Прохасько, Іван Ципердюк, Юрій Андрухович, Сергій Жадан, Юрій Винничук. Антологію укладено з републікацій, тобто з текстів, які свого часу вже оприлюднювалися – в публіцистичній рубриці сайту ТСН або на сторінках окремих галицьких газет (“Збруч”). За тоном і пафосом публікацій можна відтворити не тільки хронологію подій (від 30 листопада 2013 року до 20 лютого 2014-го), а й внутрішню “температуру”, настрої майданівців, що змінювалися залежно від обставин. Так, публіцистична гострота Сергія Жадана чергується тут із граничною відвертістю Юрія Андруховича, а екзистенційна відстороненість Тараса Прохаська з живою іронічністю Юрка Винничука. Усі ці складники співтворять збірний образ Євромайдану очима українських письменників. Книжка, з одного боку, справді дає змогу відстежити “хроніку відчуттів”, себто зміну сприйняття революції у хронологічному порядку – від перших романтичних настроїв через страх, непевність, відчай до переможного, хоча й забарвленого

трагізмом, завершення. З другого боку, тут виразно самопрезентується кожна творча індивідуальність, ілюструючи тим самим різні способи переживання Євромайдану в нашому суспільстві.

Привертає увагу одна з перших спроб серйозної епіки – повість Марка Рудневича “Я з небесної сотні” (2014). Напевно, ще не час на романи: надто живим і невідрефлектованим лишається досвід Майдану. Повість М. Рудневича опублікована видавництвом Івана Малковича “А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА” як книжка-білінгва, цебто у двох мовних версіях – українською та російською. Прикметно, що написана вона в жанрі молодіжної прози [23]. Ідеологічно цей твір витримано у стилі вже знаного нам “звичайного героя”. Саме така проекція у творі пересічного молодика Макса з Черкащини, “голозодого студента”, що гине в масовому протистоянні та стає одним із героїв Революції гідності.

У дебютному романі молодої авторки Вікторії Амеліної “Синдром листопаду” (2014) також виписано тему Майдану [1], хоча вона не домінуюча у творі. Письменниця береться оповісти історію ще одного звичайного (проте і незвичайного) героя. Цим разом – сироти Кості Нечая, що зазнав упродовження в дитбудинку, але водночас відкрив у собі дивний талант зазирати в чужі життя й переживання. В. Амеліна, на відміну від М. Рудневича, вправно організує текст, не схожий на лінійну сповідь персонажа. Тут композиція ускладнена багатьма мікросюжетами (зокрема, снами-видіннями героя), та й майданна героїка зображена не так прямолінійно. Адже революція – не тільки місце душевного піднесення й осяяння. Вона стає для Кості фатальним завершенням життєвих митарств. Так авторка спонукає читача до неоднозначних роздумів про добро і зло, про правду і плату за неї.

Виняткову – нетипову, багатоголосу, відкриту й незавершену – хроніку Євромайдану створила Оксана Забужко. Її літературний проект має назву “Літопис самовидців. Дев'ять місяців українського спротиву” (2014), він був запущений видавництвом “Комора” [14]. Особливість цього видання в тому, що воно має на меті засвідчити культурне й, зокрема, мовне багатоголосся Майдану. О. Забужко уважно та делікатно підійшла до редагування книжки, що її наповнюють різножанрові матеріали – нариси, пости, коментарі, щоденникові записи тощо. Хоча вона присутня у книжці і як автор, але основну увагу приділяє фіксуванню безпосередніх свідчень “самовидців”. Збережено особливості оригіналів, навіть сумнозвісний суржик чи стилістичні незграбності. Цим самим упорядниця дає зрозуміти, що для неї найважливіше – зберегти автентичні голоси й інтонації свідків Євромайдану, які згодом набудуть історичного значення. Можна закинути цій книжці спонтанність та непродуманість у деталях або й наявні тут повтори, однак це неминучі втрати за таких умов. Адже проект готувався до друку поквапом, оскільки мав відповісти на гарячий попит читача, і в цьому виправдав надії обох сторін – і видавців, і споживачів.

Мабуть, найуспішніший літературний запис революційних вражень належить Андрієві Куркову – “Щоденник Майдану” [12]. Сам автор не був безпосереднім учасником описаних подій, однак фіксував їх, ведучи свій щоденник. А. Курков був мимовільним свідком усіх найважливіших моментів революції: мешкаючи неподалік від головної вулиці столиці Хрещатика, щоденно спостерігаючи за подіями, він відчув на собі дух українського спротиву, що живив цей переломний час. Саме так він уявляв своє письменницьке завдання: оповісти про найважливіше, донести до читача, далекого від суті справи, неповторний дух часу. У вступі до книжки письменник так означив свою позицію: “Я не від’їжджаю. Не ховаюсь від реальності. Я в ній живу щодня. <...> Увесь цей час життя тривало. Воно ні на хвилину не зупинялось. І це життя я майже

щодня записував, щоб тепер спробувати розповісти про нього вам докладно, у деталях. Життя під час революції, життя в очікуванні війни, котра й тепер, коли я пишу ці рядки, здається дуже близькою, набагато ближчою, ніж здавалася навіть тиждень тому” [12, 4; пер. мій. – Я. П.]. Щоденник А. Куркова може здатися надто докладним, а то й сухуватим для тих читачів, які відстежували подію наживо й добре пам’ятають усі перипетії в їхньому автентичному перебігу та взаємозв’язку. Проте складається враження, що письменник задумав цей твір, головню, для західного читача, який про Євромайдан має (якщо має взагалі) дуже поверхове уявлення. Цим виправдані численні коментарі про поточну політичну ситуацію, дії та інтриги влади, про наміри та вчинки учасників протесту, а також про численні побутові деталі української революції, без яких важко було б уявити колорит цієї загальносуспільної події. Хроніка А. Куркова позначена багатством деталей переломного часу, які – поряд із виразно заявленим авторським “я” – надають їй своєрідного шарму.

Автор цілком свідомо заявляє про етапність Євромайдану – не тільки в історії сучасної України чи Європи, а передусім у житті кожного, хто пережив цю подію, вистраждав її. Такий приватний, гуманістичний вимір – одна з найсильніших ознак твору. Підсумовуючи оповідь про українську Революцію гідності, А. Курков зазначає: “Цей рік змінив життя кожного з нас, змінив пріоритети і плани, наші симпатії і антипатії, відкоректував наші надії і мрії, нашу з вами реальність” [12, 221; пер. наш. – Я. П.]. Книжка, що в оригіналі написана російською, була майже водночас видана кількома європейськими мовами, а її недавні презентації привернули увагу європейської громадськості до України та її культурного простору.

Не можна обминути увагою ще одне видання, що синтезувало творчу енергію багатьох авторів. Це мистецько-культурологічний проект “Майдан. Революція духу” [17]. Автором і куратором проекту виступив відомий співак і культуртрегер Антін Мухарський. Активну участь у ньому взяли молоді діячі культури – художники, перформери, музиканти. Проект репрезентує світ сучасної української культури, для якого Революція гідності стала символічним актом очищення й оновлення, а також неймовірним стимулом до творення нових форм та різноманітних пошуків. Попри безумовний дух експериментаторства, що характеризує творчий доробок багатьох учасників проекту, важливо відзначити й рису, яка всіх їх об’єднує. Це гарячий патріотизм, палке, цілком усвідомлене прагнення розбудовувати національну культуру, що саме тепер, у постмайданний період, входить у нову, ще не окреслену фазу свого розвитку. У чомусь істотному цей книжковий (ширше беручи, загальнокультурний, бо А. Мухарський та його команда вже давно працюють у такому ключі, пропонуючи ідеї для української культури майбутнього) проект має профетичну спрямованість і показує, наскільки атракційним може бути українське мистецтво в наш час, наскільки може відповідати запитам суспільства, зокрема молоді його частини, а водночас лишатися на рівні трендів світової культурної моди.

Годі навіть перелічити численні відгуки Євромайдану в сучасній літературі. Слід однак звернути увагу на інше: ця подія сколихнула всю літературну спільноту. Вона спонукала до радикального переосмислення ролі і значення літератури в суспільстві, повертаючи актуальність соціальним аспектам творчості. Вона також найістотніше вплинула на художньо-естетичні орієнтації письменників, провокуючи до освоєння нових жанрів та форм, відповідних актуальній рецепції події в соціумі. Цей ефект, безсумнівно, глибокий і тривалий, незважаючи на те, що поки він залишається виразно недооціненим. Недаремно ж, згідно з опитуванням інтернет-сайту “Insider”¹, більшість українських митців визнала Євромайдан найвизначнішою подією

¹ Див.: ел. пєсупс: <http://www.theinsider.ua/rus/art/naiguchnishi-kulturni-podiyi-roku-za-versiyeyu-mittsiv/>.

2013 року. Це опитування добре відображає насамперед внутрішнє відчуття майстрів культури, коли вони пережили надзвичайне емоційне піднесення, яке активізувало творчі інтенції й несподівано відкрило нові творчі горизонти.

Щодо якості творів про Майдан триває фахова дискусія. Справді, вийшло в публічний обіг багато мережевого матеріалу, який, по суті, досить-таки “сирий” і потребує літературної обробки. Одні вважають це здобутком, пояснюючи особливістю моменту й тенденцією демократизації сучасного мистецтва або ж зрощенням його з масовою культурою. Навіть говорять про народження “нової літератури” в горнилі Євромайдану. Інші ж ставляться до такої практики стриманіше чи навіть критично, як-от книжковий оглядач К. Родик [21]. Суперечка точиться поміж прихильниками живої емоційності в літературі, з одного боку, та раціональної сутності й аналітичних обов’язків, з другого. Тому зерно істини мають обидві позиції. Питання тільки в тому, чи керуватися інтересами сього дня й гарячого запиту публіки, чи працювати на перспективу, шукаючи досконалі художні форми.

Майдан не тільки засвідчив європейський напрям розвитку в українському суспільстві, який і раніше неодноразово був декларований у ході розбудови громадянських інституцій та свобод. Він також – через ефективну пропаганду в медіа, через багатолітність культурних візій та мистецьких проєктів – небаченою мірою стимулював нарощення темпів євроінтеграційних процесів в Україні. Попередній етап, що припадає на 2014-й та початок 2015-го року, забезпечив багатий інформаційний супровід цієї суспільної події. На часі всебічне, неупереджене й об’єктивне осмислення Євромайдану як своєрідного феномену в новітній історії України. Тому зазначені вище публікації характеризують прагнення підсумувати досвід революції, окреслити його значення для майбутнього розвитку країни та суспільства в цілому. Проглядається спроба підсумувати Євромайдан як етапну подію суспільного життя.

Революція дезавувала відносність поділів українського суспільства, які практикувались у реальній та медійній політиці донині. З’ясувалося, що ці розмежування насправді не кардинальні, вони не обов’язково ведуть до протистояння та конфлікту. Відмінності поміж Сходом і Заходом справді “драматичні, але не трагічні” [5, 50]. Українське суспільство вже набуло певного досвіду толерантності, який і варто застосовувати для формування нової моделі суспільних відносин. Інша справа, що певні політичні сили досить активно використовували мовно-культурно-конфесійні відмінності для роз’єднання суспільства, поширення недовіри та ворожнечі, а то й агресії щодо інших. Фактично те, що відбувається в Україні після Євромайдану, стало запереченням такої недалекоглядної політики й задекларувало вибір самого суспільства – мирний, демократичний і плюралістичний лад. І це, незважаючи на умови фактичної війни, що спонукають до жорсткої гуманітарної політики, зокрема до відсічі в інформаційній війні з опонентом, який зухвало анексував частину території держави.

Зараз гостра боротьба точиться за ту частину суспільства, яка намагається лишитися поза конфліктом, виявляє нейтральні або пацифістські погляди, прагнучи уникати риторики протистояння. Небезпечний елемент, який криється в цій суспільній групі, полягає в тому, що вона може виявитись репродуктором спровокованих Євромайданом цінностей. Безпосередньо не заплямована співпрацею з попереднім режимом, вона має певну презумпцію невинності. Але володіє також потенціалом, аби блокувати чи дискредитувати ініціативи громадянського суспільства та народжуваної демократії. Саме про таких писав у час Революції гідності Юрій Андрухович, вважаючи їх загрозою завтрашнього дня. Зізнання цього автора мали пророчий характер, що й підтверджують

останні події в нашій країні – становлення пореволюційної влади, її помилки та прорахунки. “Для кожної влади, – застерігав Ю. Андрухович, – ці хитрі, підлі морди справжній подарунок: вони не нарікають, вони не висловлюють спротиву, у них нема творчих думок, у них одне завдання – бути якомога лояльнішими, зливатися з будь-якими зовнішніми кольорами і, звичайно, цькувати інших. А їх вони відчують інстинктивно, адже це чужі: молоді, творчі, мужні” [10, 54]. Сьогодні до цих застережень варто знову повернутися.

Євромайдан значно просунув інтереси нашої країни у світі. Принаймні настільки, що цього цілком не очікували аналітики й іміджмейкери, які за попередній понад двадцятилітній період досягли дуже скромних успіхів у брендуванні України. Наша країна дедалі більше набуває суб’єктності у світі та в короткі терміни долає той шлях, який мала би подолати за попередні десятиліття. Звичайно, на цьому шляху вона досягає не тільки успіхи, а й численні помилки.

Попри великий інтерес до України, який сьогодні шириться у світі, самі українці ще не вміють належно ані скористатися з цього, ані виробити стратегію власного державного розвитку. Недопрацювання й огріхи в цьому контексті цілком зрозумілі й частково можуть бути пробаченими. Проте слід наголосити також на великій відповідальності пореволюційних еліт, які прийшли сьогодні до влади. Саме від них залежить, якою мірою феномен Євромайдану не буде змарнованим брендом, а перетвориться в феномен постмайданної України як успішної й самобутньої європейської держави, що вибудовує власну модель розвитку, поєднуючи інтеграцію в демократичний світ із відстоюванням національної ідентичності.

Євромайдан став провідною суспільною й культурно-мистецькою подією сучасної України. Ця подія чітко означила межі актуального часоподілу, завершуючи перехідний період посттоталітарного й посткомуністичного суспільства та окреслюючи початок нової фази розвитку, що буде керуватися стратегією незалежної держави. Майдан вивів із тіні нові творчі формації України: вони ще не розкрили свій потенціал на повну силу, проте вже отримали потужний імпульс до творчого розвитку. Це підґрунтя, на якому виростатиме художня література постмайданного стибу.

Сприйняття Євромайдану стало прикладом події XXI ст., що увібрала в себе специфіку рецепції в сучасному медіалізованому світі. Про це переконливо свідчать кілька визначальних трендів, які в нашій ситуації виявилися цілком виразно: 1) перехід із загальної у приватний досвід, готовність до індивідуального “привласнення” події, що остаточно забезпечило її успіх; 2) видовищний формат, що став визначальним для суспільної рецепції й спонукав оновлення медійного контенту; 3) переживання події на емоційному рівні та перехід її в мистецько-культурні форми, що забезпечили багате й неординарне осмислення, яке досі триває.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Амеліна В.* Синдром листопаду. Homo Comptiens. – Брустурів: Дискурсус, 2014. – 208 с.
2. *Бернар А.-А.* Ми всі українці // Ел. ресурс: <http://www.3republic.org.ua/ua/analytics/12687>.
3. *Бернар А.-А.* Україна носить ідею Європи // Ел. ресурс: <http://hromadskeradio.org/2015/02/20/bernar-anri-levi-ukrayina-nosit-ideyu-yevropi/>.
4. *Грицак Я.* Революція цінностей // # *Euromaidan*. History of the Making / ed. V. Kadygrob, K. Taylor. – Київ: Основи, 2014. – С. 16–23.
5. *Грицак Я.* Страсті за націоналізмом. – К.: Критика, 2011. – 350 с.
6. *Гук Н.* Євромайдан [Звичайні герої]: публіцистика. – К.: Брайт Старт Паблішинг, 2015. – 144 с.
7. *Гумил'єв Л.* Ритми Євразії: епохи і цивілізації. – М.: Экспрос, 1993. – 576 с.
8. *94 дні.* Євромайдан очима ТСН. Ел. ресурс: <http://euromaidan.tsn.ua/>.
9. *Євромайдан.* Лірична хроніка [поетична колекція]. – Брустурів: Дискурсус, 2014. – 44 с.
10. *ЄвроМайдан:* хроніка відчуттів / Тарас Прохасько, Іван Ципердюк, Юрій Андрухович, Сергій Жадан, Юрій Винничук. – Брустурів: Дискурсус, 2014. – 156 с.
11. *Кошкіна С.* Майдан. Нерозказана історія. – К.: Брайт Старт Паблішинг, 2015. – 400 с.
12. *Курков А.* Дневник Майдана. – Харків: Фоліо, 2015. – 256 с.

13. *Лавров С.* В каком мире мы живем? – СПб: Время, 2001. – 88 с.
14. *Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву* / Автор проекту О. Забужко. – К.: Комора, 2014. – 312 с.
15. *Люди Майдану. Хроніка* / За заг. ред. Л. Івшиної. – К.: ПрАТ “Українська прес-група”, 2014. – 240 с.
16. *Лютый Т.* Міфи Майдану // *# Euromaidan. History of the Making* / ed. V. Kadygrob, K. Taylor. – Київ: Основи, 2014. – С. 35–41.
17. *Майдан. Революція духу. Мистецько-культурологічний проект* / Автор і куратор проекту Антін Мухарський. – К.: Наш формат, 2015. – 304 с.
18. *Мацієвський Ю.* Чи була революція: події 2004 і 2014 років у порівняльній перспективі // Ел. ресурс: http://zaxid.net/news/showNews.do?chi_bula_revoljutsiya_podiya_2004_i_2014_rokiv_u_porivnyalniyu_perspektivi&objectId=1305638.
19. *Небесна сотня.* Антологія майданівських віршів. – Чернівці: Букрек, 2014. – 392 с.
20. *Нора П.* Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. – К.: Кліо, 2014. – 272 с.
21. *Родик К.* Атипова література. Як 2014-й рік позначився на книжковому ринку // Україна молода. – 2015. – 17 березня. – С. 13. // Ел. ресурс: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2624/164/92261/>.
22. *Россия* между Европой и Азией. Евразийский соблазн. Антология. – М.: Наука, 1993. – 368 с.
23. *Рудневич М.* Я з небесної сотні / Я из небесной сотни: повість. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. – 182 с.
24. *Шумайда Т.* Помаранчева революція і Євромайдан: відмінності, що можуть коштувати перемоги // Ел. ресурс: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/49929/Pomarancheva_revolyucija_i_Jevromajdan_vidminnosti_shho_mozhut.
25. *# Euromaidan. History of the Making* / ed. V. Kadygrob, K. Taylor. – К.: Основи, 2014. – 286 с.
26. *Giddens A.* The Consequences of Modernity. – Stanford: Stanford University Press, 1990. – 188 p.

Отримано 16 червня 2015 р.

м.Київ

